

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА ДРОГОБИЧЧИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Після завершення Першої світової війни західноукраїнські землі були у складі Польщі. Українці зазнавали соціального й національного гноблення. Окупаційні власті перетворили край на аграрно-сировинний придаток польської держави. Розвиток промисловості штучно гальмувався, сільське господарство деградувало. Дієвим засобом захисту інтересів українського населення у міжвоєнний період стала кооперація, витоки якої сягають кінця XIX ст. Вона згуртовувала розпорошене українське населення, захищала його від денационалізації. У кооперативах концентрувалося національне виробництво, яке давало засоби для існування сотень тисяч селян, скорочувало еміграцію, творило ринок для українських товарів.

Значний внесок у вивчення економічної історії західноукраїнських земель у 20–30-х рр. та діяльність кооперативів здійснили історики української діаспори. Вони опублікували низку розвідок з історії кооперативного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Найбільшу цінність серед них мають збірник статей “Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899–1944 рр.”¹, а також праця І. Витановича про розвиток української кооперації². Значний матеріал про розвиток української кооперації на Дрогобиччині у міжвоєнний період міститься у збірнику “Дрогобиччина – земля Івана Франка”³. Щоправда, вони, головним чином, написані на базі спогадів. Об’єктивне вивчення досліджуваної проблеми в Україні розпочалося в роки її незалежності. У колективних монографіях “Історія кооперативного руху”⁴, “Історія споживчої кооперації України”⁵, “Українські кооператори”⁶, а також у працях В. Плисюка⁷, Р. Матейка⁸, З. Струк⁹, С. Гелея¹⁰ та інших поруч з аналізом кооперативного руху на західноукраїнських землях побіжно характеризується розвиток кооперації Дрогобиччини.

Мета цієї статті – на основі історичних фактів висвітлити діяльність кооперативів Дрогобиччини у міжвоєнний період, показати їх роль в економічному захисті українського селянина та піднесенні його добробуту.

Після поразки національно-визвольних змагань українців на початку XX ст. західноукраїнські землі перебували під політичним та економічним гнітом Польської держави. Українці взялися активно відновлювати економічну основу краю – кооперативну організацію, яка мала чималі успіхи напередодні Першої світової війни.

29 жовтня 1920 р. польський уряд видав закон, який дозволяв створювати національні кооперативні об’єднання, гарантував дотримання основних демократичних принципів кооперативного руху – вільне і відкрите членство, нескладний спосіб заснування і реєстрації кооперативів тощо. Він сприяв відродженню й активізації ідеї про злиття кооперативного руху в одне ціле з національно-визвольною боротьбою українського народу заради здобуття державної самостійності.

На початковому етапі польська окупаційна влада сприймала створення кооперативів на західноукраїнських землях як тимчасове явище, сподіваючись на занепад

кооперативного руху у важких соціально-економічних умовах. Але практично в усіх містах і селах Західної України населення створювало кооперативи. Львівський воєвода зазначав, що “в усіх повітах йде активна діяльність щодо відродження українських освітніх і господарських організацій, зокрема, “Просвіти”, “Сільського господаря”, кооперативів “Пласту”¹¹.

Польські правлячі кола переслідували українських кооператорів, а польське військо грабувало кооперативи. Зокрема, у 1922 р., поряд з іншими було пограбовано кооператив “Народний дім” у Дрогобичі¹².

Незважаючи на перешкоди, що чинила польська влада, кооперативний рух консолидувався, українська кооперація ставала дедалі економічно активнішою. 11 лютого 1921 р. було утворено Крайовий Комітет Організації Кооперативів, який складався з Повітових союзів українських кооперативів.

Повітовий союз українських кооперативів у Дрогобичі започаткував свою діяльність у 1922 р. Це був один з 27 українських кооперативних союзів, що діяли в Галичині до 1939 р. Він об'єднував 53 низові кооперативи із закупівлі та продажу різних споживчих товарів і обслуговував майже 200 тисяч жителів Дрогобицького повіту¹³. Керували ним в різні часи Ілько Яворський, Петро Новосельський, Дмитро Німилевич, Іван Зарицький. Головою Наглядової ради Союзу був Степан Витвицький – місцевий адвокат та посол до Сейму від УНДО.

Завданням Повітового союзу кооперативів було забезпечувати сільські кооперативи продовольчими та промисловими товарами, що доставлялися зі Львова поїздом. Із сіл Дрогобича за ними приїжджали возами уповноважені кооперативами люди. Кооперативи існували тоді майже в кожному селі і мали свої крамниці, а у великих селах (Меденичі, Грушів, Дорожів, Літиня, Уличне) було по дві крамниці. У 1937 р. в Дрогобичі налічувалося понад 40 українських приватних і кооперативних крамниць, а у місті та повіті – понад 200 українських підприємців¹⁴.

Повітовий союз українських кооперативів у Дрогобичі об'єднував 53 кооперативи для загальної закупівлі та збуту товарів. У 1938 р. товарообіг становив понад один мільйон злотих, а в подальшому його планувалося збільшити до двох мільйонів¹⁵. Товари були доброї якості та невисокої ціни. Інколи навіть польські кооперативи купляли деякі товари в цьому Союзі, а саме: мило і свічки, цикорій “Луна”, паста “Елегант”, солодощі “Фортуни Нової”. Союз замовляв потрібні товари в Центросоюзі, отримуючи їх безпосередньо з фабрик.

Важливе місце у кооперативному русі у міжвоєнний період належало споживчій кооперації, яка мала два центри: “Народну торгівлю” та Центросоюз. Основна відмінність між ними полягала у тому, що членами “Народної торгівлі” могли бути і фізичні, і юридичні особи, а членами Центросоюзу – лише юридичні. У 1925 р. була підписана угода, за якою Центросоюз не організовував власних споживчих відділів, а замовлення своїх членів передавав “Народній торгівлі”¹⁶.

У Дрогобичі філія централізованого об'єднання споживчих кооперативів “Народна торгівля” розміщувалася в Народному домі та займала три кімнати і підвал. Очолював її О. Нестор. Торгували крупами, цукром, борошном, вином, сіллю, родзинками, перцем, ваніллю, лавровим листям, гвоздиком тощо. Якщо в крамницях єврейських чи польських власників можна було поторгуватись, то в “Народній торгівлі” товари йшли за твердими цінами. Культура обслуговування була на висоті, товари – високої якості. За бажанням покупця товар доставляли за мінімальну плату додому спеціальним ручним візком.

Активно розвивалася молочарська кооперація. У березні 1924 р. в Стрию відбулися загальні збори Крайового союзу господарсько-молочарського, де було обрано нову дирекцію союзу з-поміж фахівців-молочарів, діяльних кооператорів. До керівництва Крайового союзу господарсько-молочарського прийшли Андрій Мудрик, Олекса Лис, Андрій Палій, Михайло Хронов'ят. Нове керівництво відновило будинок Крайового союзу, відкрило крамницю й молочарню, організувало молочарські курси. 18 червня 1925 р. відбулися загальні збори Союзу, які внесли зміни до статуту. Відтепер він почав іменуватися Крайовим молочарським Союзом “Маслосоюз”¹⁷. За статутом Союз був розміщений у Стрию, але фактичним місцем його осідку став Львів. Союз засновував свої відділи, склади, крамниці й різноманітні агентства в інших містах краю і за кордоном. Кооператив “Маслосоюз” у Дрогобичі був заснований у 1925 р. Його очолювали Михайло Сенечко, Микола Никифорок, а з 1929 р. – Роман Луцик. Торговим знаком кооперативу був прямокутник, всередині якого між буквами “М” і “С” зображений зелений чотирилисник конюшини.

Діяльність кооперативу у 20-х рр. була спрямована на організацію молочарень у ближніх селах, оскільки на той час молочну продукцію до Дрогобича постачали зі Стрия. Та вже у 1935 р. товар у крамницях міста на 80 % був з дрогобицьких районних молочарень. Вони існували в Летні, Добрівлянах, Меденичах, Волі Якубовій, Гаях Нижніх, Урожі. Ці молочарні збирали сировину з навколишніх сіл та переробляли на сметану, сир, масло. Влітку вони часто мали надлишок продукції та відправляли її до Львова, а молочарня з Урожа – до Самбора чи продавала у Бориславі. Літр молока коштував 18 грошів, кілограм сиру – 50–60 грошів, 1 яйце – 5–7 грошів. За продаж молока селяни отримували 20–30 злотих щомісячно¹⁸.

Основним продуктом, який виробляли підприємства “Маслосоюзу”, було масло. Існувало чотири категорії його якості. Найдорожчим було масло першої категорії – так звані “Знамениті масла”. Його ціна становила близько 3,2 злото. Друга категорія називалася “Дуже добрі масла”, третя – “Добрі” і четверта “Погані”. Слід зауважити, що кооперативне масло, якому було більше трьох днів, уже вважали другосортним. У 1935 р. “Маслосоюз” відкрив у Дрогобичі механічну молочарню, де молоко з приміських сіл пастеризували.

Діяльність “Маслосоюзу” базувалася на наукових засадах, передовсім на здійсненні селекційно-плеїнної роботи. У районних молочарнях існували секції “Охорони домашніх тварин”, які фінансували ветеринарну службу. Напередодні Першої світової війни в Стрию почали функціонувати три-, а згодом шестимісячні молочарські курси, на яких навчали селян прогресивних технологій ведення тваринництва. У 1933 р. вони були реорганізовані в однорічну школу, директором якої став агроном М. Хомишин. До школи вступали хлопці й дівчата віком 18–30 років із початковою освітою та річним стажем роботи в молочарні. Тут готували таких фахівців: молочарських майстрів, машинних техніків, лаборантів. Навчання у цій школі пройшли чимало селян з Дрогобицького повіту. Згодом подібна школа була відкрита у Львові.

Кооператив “Український Базар” займався продажем канцелярії, шкільних підручників, українських книг та преси, жіночої та чоловічої галантереї, виробів зі шкіри і шевського приладдя. В окремому приміщенні працювали три робітники, які шили взуття на замовлення і ремонтували старе. У галантерейному відділі була також машина для в'язання шкарпеток і панчіх. У крамниці “Українського Базару” було п'ять працівників¹⁹. Незмінним керівником цього кооперативу був Ілля Михаць.

Працював у Дрогобичі жіночий промисловий кооператив “Труд”, який шив жіночий одяг, займався вишивкою, проводив кравецькі курси.

У 1932 р. в Дрогобичі було утворено кооператив “М’ясозбут”. Слід зауважити, що подібний кооператив у Львові розпочав роботу лише у 1934 р. У 1932–1934 рр. “М’ясозбут” очолював Юліан Саварин, а згодом до 1939 р. – Богдан Іваницький. Приміщення для переробки та продажу м’ясних виробів виділив Український Базар, але воно не було належно облаштоване. Щотижня “М’ясозбут” переробляв 5–6 свиней. Його вироби були високої якості та за доступними цінами, тому й користувалися попитом, а ковбасу і полядвицю відправляли до Варшави. У 1939 р. в цьому кооперативі працювали п’ять осіб. Приватні різники остерігалися конкуренції, тому неодноразово погрожували персоналу та керівництву цього кооперативу. Та вже наприкінці 30-х рр. кооператив “М’ясозбут” набув широкої популярності і був конкурентоспроможним на ринку.

Активно працювало на Дрогобиччині товариство “Сільський господар”, яке в 30-х рр. очолював Володимир Дидинський. До керівництва філії входили також Григорій Канда, Григорій Когут, Роман Луцик, Степан Витвицький та інші. У 1934 р. філія товариства налічувала 30 місцевих гуртків²⁰.

Товариство ставило перед собою завдання реформувати селянське виробництво шляхом теоретичного і практичного навчання. З цією метою організовувалися курси передовиків, “Хліборобський вишкіл молоді”, Дні українських господинь тощо. Перші Курси передовиків у Дрогобичі проходили у січні 1935 р. під керівництвом агронома Макара Каплистого. У них взяли участь 14 осіб. Навчання тривало 10 днів і завершилося іспитом. Після цього подібні агрономічні курси були проведені у кожному селі й тривали до кінця лютого.

Одночасно проходили й годівельно-ветеринарні курси під керівництвом ветеринарного лікаря з Дрогобича Чубатого. Навчальний курс мав проходити протягом чотирьох тижнів, але Чубатий заявив, що “селянинові не треба багато говорити, але треба все показувати, а при показі пояснювати”²¹. Тому термін навчання скоротили до двох тижнів. Курс відвідували 35–40 осіб з Дрогобицького повіту.

Особливою популярністю користувався Хліборобський вишкіл молоді, який проводився під керівництвом М. Каплистого та В. Дидинського. Сільська молодь отримала змогу набути необхідних для ведення сільського господарства знань. Узимку відбувалися теоретичні заняття, влітку – практичні. М. Каплистий неодноразово наголошував, що “через синів і доньок скоріше доберемося до серця і розуму їхніх батьків і матерів, що лише через дітей і з їхньою допомогою зможемо успішно проводити реорганізацію та удішення сільського і хатнього господарства”²². Дрогобицький Хліборобський вишкіл молоді ставили за приклад по всій Львівщині.

Активно діяла у товаристві “Сільський господар” секція господинь. На курсах навчали кулінарії, ведення домашнього господарства, вирощування городини, консервування, крою, шиття, вишивання, догляду за птицею та домашніми тваринами, вигідного продажу надлишків домашніх продуктів. Влітку 1937 р. у Дрогобичі урочисто пройшов День української господині, в якому взяли участь близько 2500 жінок, які були слухачками курсів господині. Це свідчить про те, що організаційна, навчальна, виховна і господарсько-практична діяльність секції залишила глибокий слід серед жіноцтва Дрогобиччини.

Значного розвитку на західноукраїнських землях у міжвоєнний період набула кредитна кооперація. У 1938 р. в Дрогобицькому повіті діяло 25 кредитних кооперативів, в яких об’єднувалися 5,5 тис. осіб. Їх кредитні операції щороку складали більше одного мільйона злотих²³.

Організація й діяльність кредитних кооперативів Дрогобиччини регламентувалася статутом, виданим Ревізійним Союзом Українських кооператив у Львові. Щороку відбувалися загальні збори членів, на яких обирали Наглядову раду в кількості від 9 до 18 осіб. Як правило, її очолював місцевий священик (зазвичай єдиною освіченою особою на селі був священик, який добре орієнтувався у господарських справах, оскільки був одружений і мав власне господарство). Діловодство вели місцеві селяни, які закінчили сільську школу. В 1930-х рр. Дрогобич відвідали представники Англійської кооперації з Лондона і були вражені тим, що всі записи в кредитних книгах проводили саме селяни. Слід вказати, що саме в Дрогобицькому повіті ведення доволі складного діловодства, точність записів були без зауважень.

Зареєстрованим кредитним кооперативом з обмеженою відповідальністю у Дрогобичі був “Народний дім”. Він володів кількома приміщеннями на вул. Стрийській. В цих будинках розміщувалися майже всі повітові та місцеві українські установи: Повітовий союз кооперативів, філія “Просвіти”, “Сільський господар”, “Маслосоюз”, кооператив “Базар”, жіночий кооператив “Труд”, “Рідна школа”, Музичний інститут, спортивне товариство “Сокіл”, філія УКТОДІ (Українське товариство допомоги воєнним інвалідам). Культурно-освітні товариства користувалися приміщеннями безкоштовно, а “Народний дім” зі своїх доходів надавав кошти для проведення вечорів, курсів, лекцій.

Починаючи з 1938 р., “Українбанк” став організаційним осередком кредитних кооперативів Дрогобицького повіту, перейнявши нагляд за ними від Повітового союзу кооператив. В “Українбанку” в різний час працювали директорами Осип Бойко, Іван Блажкевич, касири Олександр Угрин і Антін Максимович, начальник бухгалтерії Юліян Панчишин, інструктор-організатор низових кооперативів Іван Скочиляс. Початковий капітал банку склали пайові внески заможних українців, – далі пайовиком ставав кожен, хто вніс 25 злотих. Тут позичали гроші селяни, кооперативи, купці, підприємці та інші категорії людей і організацій, однак тільки українські. Віддавали позичене частинами у взаємовизначений термін.

Упродовж перших трьох місяців кожного року відбувалися загальні збори кредитних кооперативів. У них брав участь представник “Українбанку”, який виголошував доповідь на актуальні кооперативні проблеми. Це сприяло тіснішій співпраці низових кооперативів з організаційною надбудовою, посилювало діяльність та створювало організаційну цілісність.

Отже, українські кооперативи Дрогобиччини, як і Західної України загалом, відіграли важливу роль у захисті економічних інтересів українців у міжвоєнний період, сприяли внутрішньому згуртуванню українського населення, спонукали українців розбудовувати власне національне життя.

¹ Крайове господарське товариство “Сільський господар” у Львові 1899–1944 рр. – Нью-Йорк: [Б. в.], 1970. – 600 с.

² Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: Товариство українських кооператорів, 1964. – 621 с

³ Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 1. – Дрогобич: Бескид, 1993. – 856 с.

⁴ Історія кооперативного руху / С. Бабенко, В. Галюк, С. Гелей [та ін.]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 410 с.

⁵ Історія споживчої кооперації України / М. Аліман, С. Бабенко, С. Гелей [та ін.]. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 384 с.

⁶ Українські кооператори: у 2 т. / за ред. С. Гелея. – Львів: Коопосвіта, 1999. – 454 с.; 2001. – 420 с.

- ⁷ Плисюк В. Західноукраїнське молочарство у міжвоєнний період / В. Плисюк // Українська кооперація. Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 1. – Львів, 1998. – С. 72–85.
- ⁸ Матейко Р. Віхи історії українського кооперативного молочарства / Р. Матейко // Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти. Т. 2. – Львів, 2001. – С. 159–163.
- ⁹ Струк З. Діяльність українських кооперативів у Західній Україні (1921–1939 рр.) / З. Струк. – Львів: ВЦ Львів. ун-ту, 2000. – 153 с.; Струк З. Організація кооперації на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / З. Струк. – Львів: ВЦ Львів. ун-ту, 2000. – 138 с.
- ¹⁰ Гелей С. Про ідеї, героїв і політику. Вибрані статті та повідомлення / С. Гелей. – Львів: Вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2016. – 928 с.
- ¹¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 635. – Арк. 7.
- ¹² Гелей С. Про ідеї, героїв і політику. ... – С. 571.
- ¹³ Жук А. Зріст українських кооперативів – членів РСУК в повоєнних роках // Господарсько-кооперативний часопис. – Львів, 1933. – Ч. 21. – С. 4–5.
- ¹⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 449. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 7.
- ¹⁵ Там само. – Арк. 7 зв.
- ¹⁶ Витанович І. Історія українського кооперативного руху... – С. 124.
- ¹⁷ Сеньків М. В. Сільськогосподарська кооперація в західноукраїнському селі 1921–1939 рр. / М. В. Сеньків. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – С. 23.
- ¹⁸ Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. Факультет / Наук. ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич: Коло, 2009. – С. 166.
- ¹⁹ Німилович Д. Інші кооперативні організації в Дрогобичі / Д. Німилович // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 1. – С. 543.
- ²⁰ Куйдич М. Володимир Дидинський, яким я його знав / М. Куйдич // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 4. – Дрогобич, Відродження, 1997. – С. 295.
- ²¹ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. ... – С. 145.
- ²² Каплистий М. Праця філії т-ва “Сільський господар” у Дрогобиччині 1934/39 роках / М. Каплистий // Дрогобиччина – земля Івана Франка. Т. 1. – С. 522.
- ²³ Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.)... – С. 166.

Оксана Медвідь.

Розвиток кооперативного руху на Дрогобиччині у міжвоєнний період.

У статті проаналізовано розвиток кооперації на Дрогобиччині в міжвоєнний період, показано її важливу суспільну функцію. Зокрема, у кооперативах концентрувалося національне виробництво, яке давало засоби існування сотням тисяч селян, творило ринок для українських товарів. Кооперація, сприяла встановленню стабільних ринкових відносин, економічному розвитку села, культурно-освітньому росту галицьких селян.

Oksana Medvid'.

The Development of Co-operative Movement In Drohobych During the Interwar Period.

The article is a study of the interwar development of cooperation in Drohobych with an emphasis on its important social function. Thus, co-operative societies were places of concentration of the national manufacture and gave means of existence to hundreds thousands of peasants, they also created a market for the Ukrainian goods. Cooperation assisted in establishment of stable market relations, economic development of village, and cultural-educational growth of the Galician peasantry.